

ΜΑΝΔΡΑΓΌΡΑΣ

Ηλίας Κεφάλας

● 100 χρόνια από τη γέννηση του Νικόλαου Κάλα (1907-1988):

● Ανδρέας Εμπειρίτης - Ενδοπόρτο ποίημα προς τον Νικόλαο Κάλα

● Κωνσταντίνος Σπύρος - Ο Νικόλαος Κάλας και ο Νικόλαος Πλάμι

● Θεόδωρος Σαββίδης - Ο Νικόλαος Κάλας και ο Νικόλαος Πλάμι

● Παρουσίαση-Ανθολόγηση: Έφη Χατζηγιάννη

● Ηλίας Πετρόπουλος: Η ζωή του Νικόλαου Κάλα

● Ντενίζ Λεβερτοβ - Γκέζα Τσατ - Ουίλιαμ Μπάτλερ Γέιτς

● Θανάση Μαρκόπουλου: Ο Νικόλαος Κάλας και ο Νικόλαος Πλάμι

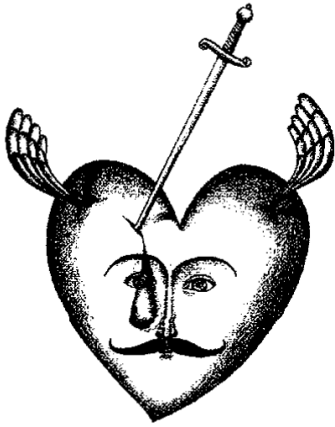
● Παναγιώτης Νούτσος: Ο Νικόλαος Κάλας και ο Νικόλαος Πλάμι

● Συνέντευξη: Παναγιώτης Νούτσος

Εικαστικά:

Συνέντευξη:

Συνηγορία του «ιδιωτικού οράματος»

Ο Ηλίας Κεφάλας και η κριτική για την ποιητική γενιά του 1980

ΤΟΥ ΘΑΝΑΣΗ Β. ΚΟΥΓΚΟΥΛΟΥ

Ο Ηλίας Κεφάλας, πέραν του πολύσημου ποιητικού και πεζογραφικού του έργου, κατέθεσε αξιόλογα κείμενα λογοτεχνικής κριτικής και τεχνοκριτικής. Η κριτική του δεν εστίασε απλώς σε μεμονωμένες και ασύνδετες περιπτώσεις της σύγχρονης ελληνικής λογοτεχνίας αλλά επικείμερη με επιτυχία και πιο σύνθετες ή συνολικές θεωρήσεις του λογοτεχνικού φαινομένου, που προκάλεσαν σφοδρές φιλολογικές αντιπαράθεσεις. Ο Κεφάλας κατέχει κεντρική θέση στην πολύκροτη συζήτηση που διεξάγεται εδώ και είκοσι χρόνια για την εμφάνιση, την κατεύθυνση και τα όρια της ποιητικής γενιάς του 1980, καθώς υπήρξε ο εισηγητής της ήδη από το 1986 (Κεφάλας 1986, 1987α) και έως σήμερα έχει επανέλθει συστηματικά στο ζήτημα και την προβληματική του με ποικίλα δοκίμια και άρθρα.

Μάλιστα, η ποίηση και η κριτική διασυνδέονται τόσο άρρηκτα στη σκέψη του, ώστε σε κάποια συνέντευξη δήλωσε ότι *δεν είναι δυνατόν να εννοηθούν ως αντιμετώπιες (...) όταν εκπορεύονται από τον ίδιο δημιουργό. Τουναντίον, η μία συμπληρώνει την άλλη. Κατά τον Harold Bloom όλη η κριτική είναι ποίηση σε πράξη* (Κεφάλας 1994: 129). Υπό αυτό το πρίσμα θα ήταν εξαιρετικά ενδιαφέρουσα μία ανάγνωση της ποίησής του με γνώμονα τις απόψεις που διατύπωσε για την εκφραστική και αισθητική σύγκρουση ανάμεσα στις γενιές του 1970 και του 1980, ιδίως αν αναλογιστούμε ότι ακολουθεί μια αποκλίνουσα πορεία από το ιδίωμα και τις σταθερές της γενιάς του 1970, όπου τυπικά ανήκει (Πυλαρινός 2004: 9). Με άλλα λόγια, νομίζω ότι το ερμηνευτικό του εγχείρημα είναι αρκούτσας αυτοαναφορικό. Ως κριτικός, λοιπόν, ανακαλύπτει σ' ένα τμήμα των ποιητών της δεκαετίας του 1980 χαρακτηριστικά που συγγενεύουν με την ποιητική του ιδιοσυγκρασία.

Στο άρθρο μου θα εξετάσω συνοπτικά τις τοποθετήσεις του Κεφάλα για τη γενιά του 1980 και τον συνεκτικό της ιστό, που τον προσονόμασε «ιδιωτικό όραμα», σε συνάρτηση με τις μεθοδολογικές και θεωρητικές καταβολές τους και σε άμεση ανταπόκριση με τον διάλογο, τον οποίο προξένησαν στην περίοδο της παρελθούσης εικοσαετίας. Πρόθεσή μου είναι να αποτιμηθεί ψύχραιμα η κριτική του συμβολή και να εξαχθούν ορισμένα συμπεράσματα για τις ευστοχίες και τις αστοχίες της κριτικής με την ασφάλεια που πλέον μας παρέχει η παρέλευση του χρόνου. Δεν θα αναφερθώ σε ποιητικά παραδείγματα, διότι επικεντρώνομαι αποκλειστικά στη μελέτη της ίδιας της κριτικής.

Προκαταρκτικά, θα σημείωνα ότι η διένεξη για την ποίηση που πρωτοδημοσιεύτηκε μέσα στη δεκαετία του 1980 διέτρεξε μέχρι στιγμής τρεις φάσεις:

- α) Το χρονικό διάστημα 1986-1994, με αφορμή την έκδοση του δοκίμιου του Κεφάλα *Η γενιά του Ιδιωτικού Οράματος* (1987β), της συναφούς Ανθολογίας του (1989) και της αντίστοιχης Ανθολογίας του Β. Δ. Αναγνωστόπουλου (1993).
- β) Τη διετία 1997-1998, με κομβικά σημεία τα αφιερώματα στη γενιά του 1980 των περιοδικών *Νέο Επίπεδο* (1997) και *Ελί-τροχος* (1998), την κυκλοφορία της Ανθολογίας των Γ. Στεφανάκι και Ν. Χουρδάκη (1997) και της Ανθολογίας του Ε. Γαραντούδη (1998).

γ) Τα τελευταία χρόνια, από το έτος 2000 και ύστερα, με την αναθεωρητική πρόταση του Κ. Βούλγαρη να προταχθεί ως κοινωνικό και ιστορικό υπόβαθρο της συζήτησης η Μεταπολίτευση και με τα απαντητικά κείμενα διαφόρων ποιητών στην εφημερίδα *Κυριακάτικη Αυγή* (Βούλγαρης 2003: Πρώτες Δημοσιεύσεις, 119-120).

Σε ό,τι αφορά την αντιπροσώπευση στις Ανθολογίες και τη συνακόλουθη κρίσιμη βάση για ανάπτυξη σχολιασμού, πρέπει να επισημανθεί ότι ο Κεφάλας περιέλαβε είκοσι εννέα ποιητές, ο Αναγνωστόπουλος τριάντα δύο, οι Στεφανάκις-Χουρδάκης σαράντα τρεις ενώ ο Γαραντούδης μόλις δεκατέσσερις. Με δεδομένη τη σύμπτωση στάσεων και αρχών στις τρεις πρώτες και αλληλοσυμπληρούμενες Ανθολογίες, ας καταγραφεί, αναφορικά με τους αποκλεισμούς, ότι ο Γαραντούδης αναδεικνύει μόνον έναν ποιητή που δεν καταχωρείται πουθενά αλλού, τον Εδεσσαίο Βασίλη Παπά. Ακόμη, μικρότερης έκτασης ανθολογήσεις επιμελήθηκαν ο Π. Ρεζής (ψευδώνυμο του Η. Καφάογλου) με εννέα ποιητές (Ρεζής-Λιόντης 1986), ο Η. Κεφάλας (1987γ), δύο χρόνια πριν την εκτενή σταχυολόγηση της γενιάς, με ένδεκα και ο Κ. Κρεμμύδας (2000: 93-124) με δέκα.

Η απόπειρα του Κεφάλα να χαρτογραφήσει τις νέες ποιητικές φωνές της δεκαετίας του 1980 καθορίζεται από τους εξής θεμελιακούς άξονες: τον προσδιορισμό του χρονικού ορίζοντα διαμόρφωσης και παρουσίαισής των νέων ποιητών, την αναζήτηση ενός κοινού τόπου στην ποιητική γραφή τους με αντανάκλαση στα κοινωνικά συμφραζόμενα, τη διαφοροποίηση με την αμέσως προηγούμενη ποιητική κατάσταση, για να οριοθετηθεί ευκρινώς από αυτήν και να μην εκληφθεί ως συνέχεια ή επίγονός της, και, τέλος, την περιγραφή των μορφικών και σημασιακών συγκλίσεων που παρατηρούνται στα ερευνώμενα ποιήματα. Είναι προφανές πως τα παραπάνω κριτήρια δεν διεκδικούν κάποια πρωτοτυπία, εφόσον εφαρμόστηκαν από ιστορικούς της λογοτεχνίας και μελετητές, π.χ. τους Α. Αργυρίου και Α. Ζήρα, για την κατάτμηση της μεταπολεμικής ποίησης σε πρώτη και δεύτερη μεταπολεμική γενιά και σε γενιά του 1970 ή της «καμφισβήτησης» (Καψωμένος 1994: 386-388, Γαραντούδης 1998: 194-202). Η «γενιά» ως μέθοδος επισκόπησης της λογοτεχνίας διαθέτει καθορισμένες ερμηνευτικές δυνατότητες (Δανιήλ 2005: 167-174) που δεν μπορεί να τις υπερβεί: παρακολουθεί τη γραμμική εξέλιξη της λογοτεχνικής παραγωγής και αποκαλύπτει τις οριζόντιες επιρροές, δίκως να φωτίζει πιο περίπλοκες πτυχές όπως την αλληλεξάρτηση των κειμένων σε επίπεδο μύθου ή χώρου.

Ταυτοχρόνως, η χρήση αυτών των διακριτικών κατηγοριών προϋποθέτει μιαν αντίληψη για τη λογοτεχνία που μπορεί να συμπυκνωθεί στη φράση των πρωτοπόρων θεωρητικών R. Wellek – A. Warren: *Η λογοτεχνία εμφανίζεται μέσα σ' ένα κοινωνικό πλαίσιο, ως μέρος ενός πολιτισμού, μέσα σ' ένα περιβάλλον* (1965: 131). Δηλαδή πρόκειται για μια αντίληψη μαρξιστικής καταγωγής που αποδέχεται ότι η κοινωνία συνδιαλέγεται στενά με τη λογοτεχνία και ότι η δεύτερη απορροφά, συνειδητά ή ασυνείδητα, τον αντίκτυπο της ιστορίας, η οποία έχει κατεξοχήν συλλογικό χαρακτήρα. Συνεπώς κινείται στη σφαίρα της κοινωνιολογίας της λογοτεχνίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αντιστρατεύεται την αυτονομία των

Συνηγορία του «ιδιωτικού οράματος»

Ο Ηλίας Κεφάλας και η κριτική για την ποιητική γενιά του 1980

(Συνέχεια από τη σελίδα 101)

κειμένων, όπως τουλάχιστον υποδηλώνουν οι δύο καινοτόμες τάσεις του κλάδου, η κοινωνικοκριτική και η κοινωνιοσημειωτική (Καψωμένος 1996: 455-462, Delcroix-Hallyn 2000: 342-374). Η ένταξη της κριτικής του Κεφάλου στο σχήμα της διάρθρωσης κοινωνίας και λογοτεχνίας επιβάλλει και την αντιμετώπισή της. Είτε απορρίπτεται εντελώς η συγκεκριμένη οπτική ως μη αρμόζουσα για τα λογοτεχνικά πράγματα από εκείνους που έχουν αντίθετες θεωρητικές προτιμήσεις είτε ασκείται έλεγχος εντός του πεδίου της. Αλλιώς οδηγούμαστε σ' έναν ατέρμονο και αδιέξοδο διαξιφισμό, επειδή ακριβώς δεν υπάρχουν περιθώρια συνεννόησης.

Ο Κεφάλας πολύ γρήγορα, αλλά και με διεισδυτική ματιά, διέκρινε την ανάδειξη μιας ομάδας ποιητών με ηλικιακή συνοχή που δραστικά αναφάνηκε στη δεκαετία του 1980 δημοσιεύοντας πλήθος ποιητικών συλλογών και συμμετέχοντας ενεργά στα λογοτεχνικά περιοδικά της εποχής (Κεφάλας 1989: 13-19). Εναρμονιζόμενος με τον κοινωνιολογικού τύπου διαχωρισμό της μεταπολεμικής ποίησης σε γενιές ανά δεκαετή κύκλο, στέγασε κάτω από τον τίτλο «γενιά του 1980» όσους νέους ποιητές γεννήθηκαν μεταξύ των ετών 1956-1967 και εξέδωσαν ποίηση από το 1983 έως το 1986 ή γενικότερα μέσα στη δεκαετία 1980-1990 (Κεφάλας 1987β: 9, 1989: 13-14, 1997: 5). Το εναρκτήριο 1956 ήταν το επόμενο έτος από το τελικό όριο γέννησης των ποιητών της γενιάς του 1970, σύμφωνα με τον Α. Ζήρα, και παράλληλα μία σημαδιακή χρονιά που προανήγγελλε αλλαγές στις ισορροπίες του τότε ψυχροπολεμικού κόσμου με τα γεγονότα της Ουγγρικής Επανάστασης (Κεφάλας 1987β: 8, 43). Ειδοποιό γνώρισμα της καινούργιας συσσωμάτωσης, κατά τον ερευνητή της, ήταν η με ελάχιστες εξαιρέσεις απότομη αποσύνδεση από τη γενιά του 1970, η ασυνέχεια σε σχέση με τους αιρετικούς και γεμάτους οργή και ωμότητα τρόπους της, η αμφισβήτηση της «αμφισβήτησης» και η επιστροφή σε ηπιότερους και πιο αποδεκτούς από την ελληνική ποιητική παράδοση τόνους, που προσομοιάζουν με την πρώτη μεταπολεμική γενιά (Κεφάλας 1989: 20-22, 34-35).

Ωστόσο, ο Κεφάλας από την αρχή και καθ' όλη τη σειρά των δημοσιευμάτων του τόνιζε εμφατικά ότι μεταχειρίζεται την έννοια της «γενιάς» με τη βιολογική της σημασία, δηλαδή της ηλικιακής σύζευξης, συμβατικά και προς χάριν της πρακτικής και οργανωτικής διευκόλυνσης που προσφέρει. Διευκρίνιζε πως δεν πρέπει να συγχέεται η γενιά με τη λογοτεχνική σχολή, ζητούσε να επανεξεταστούν οι ποιητές οι οποίοι βρίσκονται στο μεταίχμιο των ομαδοποιήσεων και συναινούσε σε πιθανή σύμψηξη των δεκαετιών από μία μελλοντική και γι' αυτό περισσότερο εμπειρισταμένη μελέτη της ελληνικής ποίησης του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα (Κεφάλας 1987γ: 177, 1989: 12, 14, 1990: 135-136, 1992: 106, 1997: 5). Μόνο πρόσφατα, όταν συγκεντρώθηκαν επαρκή δείγματα γραφής, άρθηκε η επιφυλακτικότητά του και δήλωσε πεπεισμένος πως η ποιητική γενιά του 1980 είναι μια ιστορική και κοινωνική πραγματικότητα (Κεφάλας 1998: 10).

Κάθε ποιητική συσπείρωση προσηλώνεται σ' έναν μύθο που συνιστά τον συνδετικό της κρίκο, όπως ο πόλεμος και τα παρεπόμενά του (αντίσταση, ήττα, απόηχος, στέρση κλπ.) στην πρώτη και δεύτερη μεταπολεμική γενιά ή η αμφισβήτηση με τις επιρροές από το αμερικανικό Beat κίνημα στη γενιά του 1970. Ο Κεφάλας εντόπισε ως συνενωτική παράμετρο της ποίησης του 1980 την άρνηση του συλλογικού μύθου. Συνδυάζοντας τον εγκλεισμό της κοινωνίας στην ασφαλή περιοχή της ιδιωτικής γύρω στο 1970, μετά την ύφεση των αντιεξουσιαστικών εξεγέρσεων, με την εγωκεντρική και εσωστρεφή διάθεση της νεότερης ποίησης, αποκάλυψε τη χαρακτηριστική απουσία σύμπλευσης στον ποιητικό λόγο «ιδιωτικό όραμα». Ο όρος ανήκει

στον C. M. Bowra, ο οποίος όμως τον χρησιμοποίησε για την περίοδο 1920-1965 και για την ευρωπαϊκή ποίηση, αναλύοντας την έντονη ανάδυση της ατομικής εμπειρίας έπειτα από το δραματικό βίωμα του πολέμου (Bowra 1982: 91-128, Κωσταβάρα 1998: 22-24). Ο Κεφάλας, εν τούτοις, έδωσε διαφορετική ερμηνεία και χρονολογική διάσταση στο «ιδιωτικό όραμα», αφού το συνέδεσε με την αναπαρξία κοινών επιδιώξεων, την περιχαράκωση του ατόμου στον ιδιωτικό του χώρο και την αμυντική του συμπεριφορά απέναντι στον συντηρητικής έμπνευσης καταναλωτισμό της δεκαετίας του 1980 (Κεφάλας 1987β: 13-26, 1989: 22-24, 1990: 136, 1997: 4, 1998: 10).

Βέβαια, δεν απέκλεισε την εκδήλωση κοινωνικής ποίησης αλλά την ενέταξε στο πλαίσιο της προσωπικής και όχι της συστρατευμένης αντίδρασης (Κεφάλας 1989: 32-34). Διέγινωσε, λοιπόν, μια ασαφή κατάσταση μονήρους κοινότητας που όμως δεν απώλεσε την πίστη στον άνθρωπο. Ενδεχομένως η προσέγγισή του να εκπορεύτηκε από τη μεταμοντέρνα δυσπιστία προς τις «μεγάλες αφηγήσεις» ή «μετααφηγήσεις» (Lyotard 1993: 26), για την οποία θα μπορούσε κανείς να έχει σοβαρές αντιρρήσεις. Επιπλέον, η εξίσωση που πρότεινε ανάμεσα στην ενδοσκόπηση της ποίησης του 1980 και στον ατομικισμό της «γενιάς του Εγώ» (The me generation), εύλογα μετριάζεται από την υπενθύμιση του Ν. Chomsky ότι ο ναρκισσισμός της «γενιάς του Εγώ», παρότι εδράζεται σε μία πραγματικότητα, είναι μεθοδευμένος για να καμφθούν οι ανησυχίες των πολιτών και να απειληθεί η δημοκρατία (Chomsky 1985: 373f). Μολαταύτα, η διαπίστωσή του πως η σύγχρονη ποίηση, και όχι μόνο η ελληνική, φαίνεται να μην καταφεύγει στη συλλογικότητα είναι ορθή, ανεξάρτητα από την όποια αιτιολόγησή της.

Ως προς τη φυσιογνωμία της γενιάς του 1980 (Κεφάλας 1987β: 27-41, 1989: 24-36, 1997: 4-5), διαίρεσε την ποίησή της σε δύο ευρύτερα ρεύματα: ποίηση του κλειστού και του ανοικτού χώρου, με κυριότερο στοιχείο στην πρώτη το δωμάτιο και στη δεύτερη την εικονογράφηση της εντοπιότητας. Πρόσεξε ότι κυριαρχεί η θεματική του θανάτου, της ανάπλασης της ιστορίας και της μνήμης, των ποιημάτων ποιητικής, της αποξένωσης, της φθοράς, του παραλόγου και της υπαρξιακής αγωνίας. Από την πλευρά της τεχντροπίας σημείωσε την επαναφορά της κλασικής φόρμας, την έξαρση του λυρισμού, της γλωσσικής ισορροπίας, την αποφυγή λέξεων της καθημερινότητας, τον αιφνίδιο λόγο, τη λεπτή ειρωνεία και την προσήλωση στην παλαιότερη ποίηση. Επίσης συμπέρανε πως η ατμόσφαιρα των ποιημάτων δεν είναι απαισιόδοξη.

Σχετικά με την επίμαχη υπόθεση της γενιάς του 1980 πρώτιστα ασπάστηκαν την ύπαρξή της οι ποιητές Β. Κάσος (1994: 111, 2000), που επιβεβαίωσε τον εσωτερικό συγχρονισμό της και δυσανασχέτησε με τον επίμονο προβληματισμό για την υπόστασή της, και Ν. Ι. Χουρδάκης (1997α, 1997β: 13), που συνέταξε το «Ονοματολόγιο» της με 146 συμμετοχές και απέδειξε οριστικά, κατά τη γνώμη του, την παρουσία της. Επίσης, περισσότερο ή λιγότερο, η Δ. Παυλάκου (1998), ο Γ. Μπλάνας (2000), που ισχυρίστηκε ότι είναι απολύτως διακεκριμένη, και άλλοι. Ακόμη υιοθέτησαν τη «γενιά» ως ταξινομικό όργανο οι Δ. Ν. Μαρωνίτης (1988), Δ. Κούρτοβικ (1991: 304), Β. Αναγνωστόπουλος (1993: 22, 24), Ν. Κοκκινάκη (1998) και Α. Κωσταβάρα (1998). Διαλλακτική και πάντως μη επιθετική στάση κράτησαν αρκετοί, όπως ο Ν. Γ. Δαββέτας (1990: 153), που το 1990 πίστευε ότι οι έως τότε καταθέσεις δεν δικαιολογούν τον τίτλο γενιά, ο Α. Ζήρας (1992), η Γ. Λαδογιάννη (1998: 33-34), που χωρίς να αρνηθεί τη χρηστικότητα των βιογραφικών και εκδοτικών δεδομένων υπέδειξε πως η ομαδοποίηση λογοτεχνικών γεγονότων δεν ταυτίζεται με την ομαδοποίηση προσώπων και ο Κ. Βούλγαρης (2003: 13-14, 20, 26, 29, 31—33, 39, 65, 70, 93, 104), που αναγνώρισε την ομήγυρη των ποιητών του 1980 αλλά αντιπρότεινε ως βασικό της συστατικό την ενηλικίωση και τη δραστηριοποίησή τους στα χρόνια της Μεταπολίτευσης (1974-1989), ορόσημο για το οποίο διατήρησε επιφυλακτικές ο ποιητής Β. Λαλιώτης (2000). Ολότελα αρνητικοί στάθηκαν ο Δ. Δασκαλόπουλος (1997), που κατήγγειλε την αλόγιστη μεταχείριση του εργαλείου της «γενιάς» και κυρίως ο Β. Χατζηβασιλείου, που αρχικώς εγκάλυψε τον Κεφάλου για την

επινόηση μιας γενιάς (1990: 133) ενώ αργότερα εντάχθηκε στους κόλπους της (1997: 9), και Ε. Γαραντούδης (1998: 202-216), που τον μέμφθηκε για απερίσκεπτη εφαρμογή των εξωτερικών, αλλά ήδη παραδεκτών, μέτρων περιοδολόγησης και για συντήρηση των μέτριων ποιητών με το πρόσχημα της ομαδικής αξιολόγησης.

Ωστόσο, τα χρονικά όρια του Κεφάλου δεν τέθηκαν υπό αίρεση, καθότι μια μεταγενέστερη γενιά, η «αθέατη» ή «αφανής» γενιά του 1990, ανθολογήθηκε από τον Κ. Κρεμμύδα (2002: 9-10) με βάση το έτος γέννησης των ποιητών να εμπίπτει μεταξύ 1965-1983, πρόταση που απέχει μόλις δύο έτη από το καταληκτικό 1967 των προηγούμενων ποιητών του 1980. Επιπροσθέτως, και οι επικριτές Β. Χατζηβασιλείου (1990: 133) και Ε. Γαραντούδης (1998: 196) συγκατανεύουν στη λειτουργικότητα της «γενιάς» από χρηστική ή κοινωνιολογική σκοπιά. Εξάλλου οι περιφράσεις «σύγχρονη ποίηση», «νεότεροι δημιουργοί», «νεοσοσί του '80», «πρωτοεμφανιζόμενοι ποιητές», «νεότερη ελληνική ποίηση», «νέοι ποιητές», «ποιητές της δεκαετίας του 1980», «παιδιά της Μεταπολίτευσης» και άλλες παρεμφερείς, προκαλούν πρόσθετη σύγχυση απ' όση υποτιθέμενη αντικειμενικότητα παρέχουν. Στην πράξη είναι και αυτές προσανατολισμένες στη χρονική οριοθέτηση, όπως και η κοινωνιολογικά υποστηριζόμενη κατηγορία της «γενιάς», αν και έχει τεκμηριωθεί ότι δεν υφίστανται μη ιδεολογικά φορτισμένες τομές στην ιστορία της λογοτεχνίας (Orecchioni 1978). Όσο για την απαίτηση της τροποποίησης του λογοτεχνικού κανόνα, που εγείρει ο Ε. Γαραντούδης (1998: 207), αποτελεί θέμα οπτικής γωνίας να δεχθεί κανείς ότι η διεξοδική και ουσιαστική έρευνά του πάνω στις εκφραστικές επιλογές των ποιητών του 1980 καλύπτει ή όχι την πιο πάνω προϋπόθεση.

Σχετικά με το ζωτικότερο ζήτημα του όρου «ιδιωτικό όραμα», ο σκεπτικισμός και οι διχογνωμίες ήταν σαφώς οξύτερες. Τη θεωρία του εμπλούτισε δυναμικά ο Β. Κάσσο (1989, 1994: 111 - 114, 2000) καθώς το επικύρωσε ως ιδιαίτερα εύστοχο τίτλο-σήμα της γενιάς και το εξέλαβε ως ένα εντελώς καινούργιο λογοτεχνικό φαινόμενο που δεν αποκηρύσσει την κοινωνία αλλά αντιστέκεται σθεναρά στη μαζοποίηση της κοινωνίας και απαρνείται τη συλλογική μοναξιά. Επιπλέον, κατά τον Ν. Ι. Χουρδάκη (1997β: 10 - 11) προώθησε έναν νέο ανθρωπιστικό λόγο με στόχο να καταδικαστεί η αντιφατικότητα της εποχής.

Η πλειονότητα των ποιητών, κριτικών και ερευνητών που έλαβαν μέρος στη συζήτηση, χωρίς να απορρίψει τις αποφάνσεις του Κεφάλου, αποσαφήνισε το βάθος του «ιδιωτικού οράματος», επισήμανε πιθανούς κινδύνους ή επικείμενη να συνομιλήσει μαζί του από άλλους δρόμους, διευρύνοντας το πλαίσισό του. Ο Δ. Κούρτοβικ (1991: 303) τόνισε ότι η εσωστρέφειά του αφορά την ποίηση μόνο στον βαθμό που εμπνέεται από αναγνωρίσιμες αγωνίες. Ο Ν. Γ. Δαββέτας (1990: 154) αμφέβαλλε για τη δυνατότητά του να βοηθήσει σε μια συνολική σύλληψη των ποιητικών τεκταινομένων. Ο Α. Ζήρας (1992: 16-17) αντέτεινε ότι δεν δηλώνει τον πολιτικό στοχασμό της ποίησης του 1980. Η Α. Κωσταβάρα (1998: 31) επέκρινε τον όρο ως προς την ευστοχία του· όμως υποστήριξε τη συστέγαση που προσέφερε. Η Γ. Λαδογιάννη (1998: 32-34, 37, 44, 46, 49), χρησιμοποιώντας την έννοια του «κοινωνικού δεσμού» και διαφωνώντας με την εκτίμηση του Lyotard ότι αυτός έχει αντικατασταθεί στις αναπτυσσόμενες κοινωνίες από σχέσεις αλλοτριώσης, απόκλισης και ετερότητας, παρατήρησε πως δεν καταλύθηκε η κοινωνική συνάφεια και προσδοκία των ποιητών του 1980 ενώ το προβαλλόμενο *Εγώ* δεν είναι παρά μία σύνθεση των συσσωρευμένων *Εμείς*. Ο Κ. Βούλγαρης (2003: 14-18, 27, 30-32, 39-41, 44-45, 78-79, 110-111) αντιλήφθηκε το «ιδιωτικό όραμα» σχεδόν ως καταγγελία κατά των ποιητών, και έτσι —συμφωνώντας με τον προσωπικό χαρακτήρα, την αυτοσυμψύκνωση και τη μεταβατικότητα της νεότερης ποίησης— απέδωσε τα γνωρίσματα αυτά στην επίδραση της κοινωνικά μετέωρης περιόδου της Μεταπολίτευσης. Οι Γ. Μπλάνας (2000) και Β. Λαλιώτης (2000) είχαν την άποψη ότι προσδιορίζει ανάποδα τη γενιά, δηλαδή σκιαγραφεί τι δεν είναι και όχι τι προσκομίζει. Και όσοι άλλοι εισήχθησαν στον διάλογο ακολούθησαν τις προαναφερόμενες τάσεις.

Ολωσδιόλου αποδοκιμαστικός ήταν ο Δ. Ν. Μαρωνίτης (1998) που διαπίστωσε νοηματική αντινομία ανάμεσα στο «ιδιωτικό» και στο «όραμα», πλην όμως εσκεμμένη κατά την απάντησή του εισηγητή του (Κεφάλου 1990: 136, 1997: 4) και εξολοκλήρου δηλωτική της συνάντησης των νέων ποιητών με την κοινωνία της εποχής τους κατά τον Β. Κάσσο (1989: 77-78). Ακόμη αποφατικοί υπήρξαν ο Β. Χατζηβασιλείου (1990: 133, 1997: 9), ο οποίος κατηγορήσε τον Κεφάλου για σχηματισμό ψευδούς λογοτεχνικής συνείδησης και για την επιβολή ενός «ετσειθελικού» χαρακτηρισμού, και ο Ε. Γαραντούδης (1998: 208-209), που συνυπέγραψε την ευστάθεια των κοινωνιολογικών συλλογισμών του Κεφάλου αλλά εξοβέλισε τους κοινωνιολογικούς παράγοντες από το σταθμά αποτίμησης της νεότερης ποίησης.

Πέρα από τις αντικρούσεις του Κεφάλου ή άλλων για τις κατά καιρούς ενστάσεις (Κεφάλου 1992: 103, 1994: 130, 1998: 8-9, Κάλφας 1998, Βούλγαρης 2003: 107-113), επανερχόμαστε στην αρχική μας θέση ότι η άσκηση γόνιμης κριτικής απαιτεί σύμπτωση στα κοινωνιολογικά κριτήρια, διότι αλλιώς επικρατεί πλήρης ασυνεννοησία, κάτι που είναι εμφανές σε αρκετές περιπτώσεις αντιλόγου. Πάντως διατυπώσεις όπως «πανσπερμία μορφών» (Χατζηβασιλείου 1997: 10) ή «ετερόκλητο σύνολο από επιδράσεις και τάσεις» (Γαραντούδης 1998: 220) μάλλον υποκρύπτουν ομόλογη κριτική ενστένιση. Αναφορικά με τις υπόλοιπες προτάσεις που ενστερνίζονται την ώσμωση λογοτεχνίας και κοινωνίας, διευκρινίζουμε πως δεν προκύπτει από πουθενά ότι ο Κεφάλου ακύρωσε το πολιτικό μήνυμα ή την κοινωνική ευαισθησία των ποιητών του 1980, απλώς διασαφήνισε ότι η εκκίνησή τους δεν εγγράφεται στη δημόσια περιοχή αλλά στην ιδιωτική, οπότε πρέπει να θεωρηθούν συμπληρωματικές ή τουλάχιστον όχι αντίπαλες. Τελικά, πέρα από κάθε αντιλογία, η αλήθεια είναι αυτή που καταγράφει ο Μ. Vittì (2003: 584) στην τελευταία έκδοση της *Ιστορίας της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* του: *Ο όρος [«ιδιωτικό όραμα»], επιτυχής ή μη, μοιάζει να έχει καθιερωθεί.*

Το πεδίο στο οποίο φαίνεται να έχει δικαιωθεί απόλυτα ο Κεφάλου είναι η ποιητική της γενιάς του 1980. Όλες περίπου οι μετέπειτα κριτικές παρεμβάσεις και φιλολογικές εργασίες συστηματοποιούν και καταδεικνύουν περίτρανα όσα πρώτος διείδε με ακρίβεια: ποίηση του σηματομένου με γραφή γειτονική στον κλασικισμό (Κάσσο 1994: 108, 114-115), επικράτηση της διχοτομίας *θάνατος vs έρωτας*, όπου ο έρωτας είναι διπολικός: ωμός και εξαγιασμένος (Χουρδάκης 1997β: 11-13), επιστροφή σε αρχέτυπη θεματολογία (Χατζηβασιλείου 1997: 9-10), διαμόρφωση λεπτών αισθητικών αποχρώσεων εντός της γενιάς, γλωσσικό παιχνίδι με καταβολές στον ύστερο υπερρεαλισμό, διεξαγωγή έντονου διαλόγου με το ποιητικό παρελθόν, διανοητική επεξεργασία του λόγου, υιοθέτηση της αφηγηματικότητας (Κωσταβάρα 1998: 27-29, 2001), επίταση της διακειμενικότητας, μη προσχώρηση στον μεταμοντερνισμό αλλά ανανέωση του μοντερνισμού, περιορισμός των στοιχείων διακωμώδησης, προβολή του δωματίου ως χώρου δράσης, «νεορομαντική» επιδεικτική ρητορεία και δραματικότητα, φρίκη, παραλογισμός, ρυθμική οργάνωση του ελεύθερου στίχου και αναβίωση της έμμετρης ποίησης (Γαραντούδης 1998: 217-277), σωματικοποίηση του ποιητικού λόγου, πρόταση της εντοπιότητας, ανάκληση ιστορικών στιγμών (Βούλγαρης 2003: 19, 31, 53), ευρωπαϊκή συνείδηση (Μπλάνας 2000) και τόσες άλλες παραδοχές.

Ο Ηλίας Κεφάλου, ένας σημαντικός όσο και ιδιότυπος ποιητής της γενιάς του και κριτικός σπάνιας διορατικότητας, με γενναιοδωριά έφερε στο προσκήνιο, μόλις είχαν παρουσιαστεί, δυναμικές ποιητικές φωνές που συνάπτουν οδίσσαστες σχέσεις με το κοινωνικό παρόν. Η χειρονομία του αυτή δεν παρακινήθηκε από κάποια λανθάνουσα ή μη συντεχνιακή ιδιοτέλεια, καθώς είναι ηλικιακά μεγαλύτερος από τους ποιητές του 1980 και έτσι δεν αυτοαναλογίστηκε ποτέ ή δεν εξυπηρέτησε ίδια συμφέροντα. Το πολυδιάστατο πάθος της ποίησης και μία υποδόρια αισθητική συγγένεια, όπως φρονώ, με ορισμένους από τους νέους ποιητές, υπήρξαν τα μοναδικά κίνητρά του. Όμως μία μερίδα

Συνηγορία του «ιδιωτικού οράματος»

Ο Ηλίας Κεφάλας και η κριτική για την ποιητική γενιά του 1980

(Συνέχεια από τη σελίδα 103)

της σύγχρονης κριτικής ανέβασε κάπως αδικαιολογήτα τους τόνους, με συνέπεια πολλές καίριες ιδέες του να παραγκωνιστούν ή να διαστρεβλωθούν στον διάλογο που ανοίχθηκε.

Βιβλιογραφία*

- Bowra 1982: C. M. Bowra, *Ποίηση και Πολιτική 1900 – 1960*, μτφ. Λ. Σεφάνου, εκδ. Πατάδιμα, Αθήνα 1982.
- Chomsky 1985: N. Chomsky, *Turning the tide: U.S. intervention in Central America and the struggle for peace*, εκδ. South End Press, Boston 1985.
- Delcroix-Hallyn 2000: M. Delcroix-F. Hallyn (επιμ.), *Εισαγωγή στις Σπουδές της Λογοτεχνίας. Μέθοδοι του Κειμένου*, μτφ. Ι.Ν. Βασιλαράκης, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2000.
- Lyotard 1993: J.-F. Lyotard, *Η μεταμοντέρνα κατάσταση*, μτφ. Κ. Παπαγιώργης, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1993.
- Orecchioni 1978: P. Orecchioni, «Για το πρόβλημα της περιοδολόγησης στην ιστορία της λογοτεχνίας. Χρονολογίες-κλειδιά και χρονολογικές αποκλίσεις», μτφ. Μ. Δήτσα, *Ο Πολίτης* 20 (Ιούνιος-Ιούλιος 1978), σσ. 64-67.
- Vitti 2003: M. Vitti, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. Οδυσσεάς, Αθήνα 2003.
- Wellek-Warren 1965: R. Wellek – A. Warren, *Θεωρία Λογοτεχνίας*, μτφ. Σ. Γ. Δελγιώργης, εκδ. Δίφρος, Αθήνα 1965.
- Αναγνωστάπουλος 1993: Β. Δ. Αναγνωστάπουλος, *Μοναχικές Αναγνώσεις. Το ιδιωτικό όραμα και η ποίηση. Ανθολογία*, εκδ. Βιβλιονομία, Αθήνα 1993.
- Βούλγαρης 2003: Κ. Βούλγαρης, *Ώψεις της Σύγχρονης Ποίησης. Δοκιμή πρώτη*, εκδ. Γαβριηλίδης, Αθήνα 2003.
- Γαραντούδης 1998: Ε. Γαραντούδης, *Ανθολογία Νεότερης Ελληνικής Ποίησης 1980-1997. Οι στιγμές του νόστου*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1998.
- Δαββέτας 1990: Ν. Γ. Δαββέτας, «Η Ιλλουστρασιόν λογοτεχνία του '80», *Το Δέντρο* 50-51 (Ιανουάριος-Μάρτιος 1990), σσ. 153-154.
- Δανιήλ 2005: Χ. Δανιήλ, «Πρόσαςες για τη συγκρότηση μιας ποιητικής της λογοτεχνίας του ηπειρώτικου χώρου», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο ΚΔ'* (2005), σσ. 167-181.
- Δασκαλόπουλος 1997: Δ. Δασκαλόπουλος, «Γενεές δεκατέσσερις», εφ. *Τα Νέα*, 2 Αυγούστου 1997. Ελίτροχος 1998: *Ελίτροχος* 16 (Φθινόπωρο 1998), σσ. 5-88.
- Ζήρας 1992: Α. Ζήρας, «Ορισμοί και συσχετίσεις στη νεότερη ποίηση 1980-1990», εισαγωγή στο *Ποιητές της νεότερης γενιάς*, εκδ. Αετοπούλειο Πολιτιστικό Κέντρο Δήμου Χαλανδρίου, Αθήνα 1992, σσ. 9-20.
- Κάλφας 1998: Α. Κάλφας, «Ποίηση και Πραγματικότητα», εφ. *Τα Νέα*, 10 Νοεμβρίου 1998.
- Κάσσης 1989: Β. Κάσσης, «Ιδιωτικό όραμα και ποιητική ασυμφωνία στη γενιά του 1980», στο *Ασφυξία του Βλέμματος (σύγχρονη ελληνική ποίηση και ιδεολογία)*, εκδ. Νέα Σύνορα, Αθήνα 1989, σσ. 76-83.
- Κάσσης 1994: Β. Κάσσης, «Ναρκισισμός και μετακλασικισμός στην ποιητική γενιά του '80», *Η Άλως* 1 (Ανοιξη 1994), σσ. 107-116.
- Κάσσης 2000: Β. Κάσσης, «Άρνηση πρωτοπορίας και "εντελέχεια γενιάς"», εφ. *Η Αυγή*, 5 Νοεμβρίου 2000.
- Καψωμένος 1994: Ε. Καψωμένος, «Η Ελληνική Λογοτεχνία κατά την Πρώτη Μεταπολεμική Περίοδο (1945-1967)», στο *Η Ελληνική Κοινωνία κατά την Πρώτη Μεταπολεμική Περίοδο (1945-1967)*, Α' Τόμος, 4ο Επιστημονικό Συνέδριο, Πάντειον Πανεπιστήμιο 24-27 Νοεμβρίου 1993, εκδ. Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1994, σσ. 385-398.
- Καψωμένος 1996: Ε. Γ. Καψωμένος, «Προβλήματα μεθόδου σε μια κοινωνιοσημειωτική προσέγγιση της λογοτεχνίας. Παράδειγμα ανάλυσης: Το κλέφτικο τραγούδι», στο Ε. Γ. Καψωμένος-Γ.Π. Πασχαλίδης (επιμ.), *Η Ζωή των Σημείων*, 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο Σημειωτικής, Ιωάννινα 26-29 Οκτωβρίου 1989, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 453-482.
- Κεφάλας 1986: Η. Κεφάλας, «Η γενιά του Ιδιωτικού Οράματος», *Νέες Τομές* 5 [97] (Απρίλιος-Ιούνιος 1986), σσ. 5-17.
- Κεφάλας 1987α: Η. Κεφάλας, «Η γενιά του Ιδιωτικού Οράματος», στο Σ. Λ. Σκαρτοτής (επιμ.), *Πρακτικά του Συμποσίου Ποίησης. Νεοελληνική Μεταπολεμική Ποίηση (1945-1985)*, Πανεπιστήμιο Πατρών 4-6 Ιουλίου 1986, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1987, σσ. 524-529.
- Κεφάλας 1987β: Η. Κεφάλας, *Η γενιά του Ιδιωτικού Οράματος (νέες εμφανίσεις στην ποίηση)*, εκδ. Τέθριππον, Αθήνα 1987.
- Κεφάλας 1987γ: Η. Κεφάλας, «Νέοι Ποιητές», *Πάροδος* 3 (1987), σσ. 176-224.
- Κεφάλας 1989: Η. Κεφάλας, *Ανθολογία Σύγχρονης Ελληνικής Ποίησης. Η δεκαετία του 1980 (Ιδιωτικό Όραμα)*, εκδ. Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1989.
- Κεφάλας 1990: Η. Κεφάλας, «Το ιδιωτικό όραμα», *Το Δέντρο* 50-51 (Ιανουάριος-Μάρτιος 1990), σσ. 135-137.
- Κεφάλας 1992: Η. Κεφάλας, «Ιδιωτικό Όραμα και Εντοπιότητα: Η περίπτωση του Βαγγέλη Κάσσου», στο Α. Ζήρας (επιμ.), *Ποιητές της νεότερης γενιάς*, εκδ. Αετοπούλειο Πολιτιστικό Κέντρο Δήμου Χαλανδρίου, Αθήνα 1992, σσ. 101-107.
- Κεφάλας 1994: Η. Κεφάλας, «Συζήτηση [με τον Νίκο Χουρδάκη]-Ποίηματα», *Η Άλως* 1 (Ανοιξη 1994), σσ. 125-131.
- Κεφάλας 1997: Η. Κεφάλας, «Το Ιδιωτικό Όραμα και η Γενιά του 1980 (10 χρόνια μετά)», *Νέο Επίπεδο* 26 (Ανοιξη-Φθινόπωρο 1997), σσ. 4-6.
- Κεφάλας 1998: Η. Κεφάλας, «Μερική Ανακεφαλαίωση του Ιδιωτικού Οράματος», *Ελίτροχος* 16 (Φθινόπωρο 1998), σσ. 7-10.
- Κοκκινάκη 1998: Ν. Κοκκινάκη, «Για την ελληνική ποιητική γενιά του '80», *Ελίτροχος* 16 (Φθινόπωρο 1998), σσ. 11-19.
- Κούρτοβικ 1991: Δ. Κούρτοβικ, «Για τη σύγχρονη ελληνική ποίηση», εφ. *Ελευθεροτυπία*, 26 Απριλίου 1989 και στο *Ημεραπύ Εξορία. Κείμενα για την Ελληνική Λογοτεχνία 1986-1991*, εκδ. opega, Αθήνα 1991, σσ. 301-304.
- Κρεμμύδας 2000: Κ. Κρεμμύδας (επιμ.), *Ανθολογία Σύγχρονης Ελληνικής Ποίησης. Ποιητικά τετράδια φθινοπώρου*, εκδ. Μανδραγόρας, Αθήνα 2000.
- Κρεμμύδας 2002: Κ. Κρεμμύδας, «Στροφή περί κατά διά τον εαυτό μας ή άλλως (theses@anaiti.gr)», στο *Ανθολογία της γενιάς του '90. Η γεωμετρία μιας αθέατης γενιάς*, εκδ. Μανδραγόρας, Αθήνα 2002, σσ. 7-10.
- Κωσταβάρα 1998: Α. Κωσταβάρα, «Η προσδοκία ανανέωσης του ποιητικού λόγου και το Ιδιωτικό Όραμα», *Ελίτροχος* 16 (Φθινόπωρο 1998), σσ. 20-31.
- Κωσταβάρα 2001: Α. Κωσταβάρα, «Τα ρεύματα που διατρέχουν την ποιητική γενιά του '80 – Μερικές αναγκαίες αναγνωστικές διευκρινίσεις», στο Σ. Λ. Σκαρτοτής (επιμ.), *Πρακτικά 19ου Συμποσίου Ποίησης. Ρεύματα στη Σύγχρονη Ποίηση*, Πανεπιστήμιο Πατρών 2-4 Ιουλίου 1999, εκδ. Περί Τεχνών, Πάτρα 2001, σσ. 136-145.
- Λαδογιάννη 1998: Γ. Λαδογιάννη, «Ποίηση και Κοινωνικός Δεσμός στους ποιητές της γενιάς του 1980», *Ελίτροχος* 16 (Φθινόπωρο 1998), σσ. 32-51.
- Λαλιώτης 2000: Β. Λαλιώτης, «Σκέψεις για την κατάσταση της ποίησης», εφ. *Η Αυγή*, 10 Δεκεμβρίου 2000.
- Μαρωνίτης 1988: Δ. Ν. Μαρωνίτης, «Παιδεία και Εκπαίδευση», εφ. *Το Βήμα*, 20 Μαρτίου 1988.
- Μπλάνας 2000: Γ. Μπλάνας, «Αναφορικά προς την ποίηση της γενιάς του 1980», εφ. *Η Αυγή*, 29 Οκτωβρίου 2000.
- Νέο Επίπεδο 1997: *Νέο Επίπεδο* 26 (Ανοιξη-Καλοκαίρι 1997), σσ. 3-38.
- Παυλάκου 1998: Δ. Παυλάκου, «Η μυθολογία του Εγώ στη νεότερη ποίηση», *Ελίτροχος* 16 (Φθινόπωρο 1998), σσ. 52-55.
- Πυλαρινός 2004: Θ. Πυλαρινός, *Από την επίγεια βεβαιότητα στη συμπαντική απροξία. Νύξεις και αναστοχασμοί πάνω στην ποίηση του Ηλία Κεφάλα*, εκδ. Γαβριηλίδης, Αθήνα 2004.
- Ρεζής-Λιόντης 1986: Π. Ρεζής-Κ. Λιόντης (επιμ.), *Γραφή 1980-85. Κείμενα Νέων Ελλήνων Λογοτεχνών. Ποίηση-Πεζογραφία*, εκδ. Υάκινθος, Αθήνα 1986.
- Στεφανάκης-Χουρδάκης 1997: Γ. Στεφανάκης-Ν. Χουρδάκης (επιμ.), *43 ποιητές και 23 χαρακτές της γενιάς του '80*, εκδ. Νέο Επίπεδο, Αθήνα 1997. Συνοδευτική Ανθολογία του αφιερωματικού τεύχους 26 (Ανοιξη-Καλοκαίρι 1997) του *Νέου Επιπέδου*.
- Χατζηβασιλείου 1990: Β. Χατζηβασιλείου, «Εικόνες από το πρόσφατο παρελθόν», *Το Δέντρο* 50-51 (Ιανουάριος-Μάρτιος 1990), σσ. 132-134.
- Χατζηβασιλείου 1997: Β. Χατζηβασιλείου, «Η παντοπερμία μιας γενιάς», *Νέο Επίπεδο* 26 (Ανοιξη – Φθινόπωρο 1997), σσ. 9-11.
- Χουρδάκης 1997α: Ν. Ι. Χουρδάκης, «Ονοματολόγιο ποιητών της γενιάς του '80», *Νέο Επίπεδο* 26 (Ανοιξη-Φθινόπωρο 1997), σσ. 7-8.
- Χουρδάκης 1997β: Ν.Ι. Χουρδάκης, «Βιοθεωρητικές αναζητήσεις στη "γενιά του '80"». Από την αντιφατικότητα και την αμηχανία στη διατύπωση ενός νεοανθρωπιστικού λόγου», εισαγωγή στο Γ. Στεφανάκης-Ν. Χουρδάκης (επιμ.), *43 ποιητές και 23 χαρακτές της γενιάς του '80*, εκδ. Νέο Επίπεδο, Αθήνα 1997, σσ. 8-13.

* Η βιβλιογραφική τεκμηρίωση είναι κάπως πιο εκτενής απ' όση είπαται για ένα μικρό άρθρο, ωστόσο η ίδια η φύση του μελετήματός μας, το οποίο διερευνά τις στάσεις της κριτικής, επιβάλλει την παρουσίαση και τη συζήτηση μεγάλου τμήματος της σχετικής βιβλιογραφίας.